

Григор Гачев
Случаят Бенковски

Пламъчето пропука за миг, докато обгърне фитила на свещта. След това мъждивата ѝ светлина се отрази в огледалото и освети лицето срещу него.

Набръчкано лице на старец, много видял и узнал, и още в силата на ума си. Побеляла дълга брада. Червен фес с дълъг пискюл, чиста риза, везан елек. И пронизващ, изпитателен и открит поглед.

Мурад бей доволно изгледа отражението си. Друг може и да би искал да изглежда по-млад или красив, но не и той. Човек има каквото му е нужно за туй, що му е отредено да стори, казват мъдреците.

Отдавна вече се бе стъмнило, време беше да си почива. Утрешният ден го очакваше.

Уважаван човек беше Мурад бей. Минеше ли по улиците, мало и голямо поклон правеше и евет думаше. И плевенският паша неведнъж му бе идвал на гости, и търновският. И често-често идваха богати и уважавани хора от другаде да го почетат.

Не че имаше голяма власт Мурад – бей да си в забутано старопланинско градче не е кой знае какво. Не че беше богат – дори гяурите чорбаджии биха го купили целия, без да се охарчат твърде. Не че беше и родовит – туй пък най-малко от всичко. Син беше на местен онбашия, и повече от командир на рота аскери не му се полагаше да бъде.

А защото беше умен и мъдър като никой друг. Нямаше за него тайна и у най-прикрития. И най-тежки спорове, дето на живот и смърт изглеждат, уреждаше Мурад бей без затруднение. Речеше ли нещо, като дялан камък пасваше – тръгнеш ли да го местиш, за резил ставаш. И дума да е дал, а да се е отметнал, никой не помнеше. Затуй и пашата честичко му гостуваше, и пътници го посещаваха, и българите снемаха фесове, кога го видеха. Затуй и бей беше станал, без ни от род да е, ни в бой да се е прославил. Ако му дадеше Аллах години, и паша би станал. Затуй и остана градчето мирно по време на големите бунтове на раята по Панагюрско и Белочерковско, дето с аскер ги потушаваха преди няма месец.

Навън беше горещ следобед, та Мурад бей беше седнал на хлад в източната стая на конака. Внезапно вратата ѝ се отвори и две заптиета вкраха вътре пъстроок перчемлия с вързани ръце.

– Избягал бунтовник хванахме, беим. – обади се бимбашията от вратата. – Носеше го реката, и беше несвестен, та Фикри онбашият го закачи с един чепат прът и го изтегли. Когато го свестихме и видя кои сме, измъкна ми ятагана и се опита да ни съсече. Добре, че беше омаломощен, та го удържахме. Да го водим ли в Плевен, че да го обесят, или

ти ще го съдиш?

Мурад бей бързо остави чибука.

– Сакън, да не сте посмели да го водите! Пашата е добър правове-рен и слуга на султана, ала малко ревностен си пада. Така и преди три години, като хванаха оня Джингиби – веднага го прати в София, и там го обесиха. Ако ми го беше дал да си поговорим, че да го убедя да кро-тува, такъв шпионин щеше да стане от него, дето по цялата султанска земя няма. А тъй опропастиха талантливия човек... – Мурад стана и взе ятагана от стената. – Излезте сега и ни оставете сами.

Когато аскерите затвориха вратата, Мурад бей я залости отвътре. След това отиде до бунтовника и преряза с ятагана въжетата му. Плен-никът беше така изненадан, че не понечи да го нападне.

– Сядай, че да си поговорим – побутна беят към него ниско столче. – Аз съм Мурад бей. Чувал ли си за мен?

– Да. – Очите на бунтовника бързо обшариха стаята. Нямаше накъ-де да бяга – и вратата, и прозорецът водеха право към стражата, а един-ственото оръжие наоколо беше в ръцете на бея.

– Тогава знаеш, че държа на думата си. Чуй я сега: ако си погово-рим като хора, без да се опитваш да бягаш, ще те пусна, когато свър-шим. Ще те пусна свободен, ако ще пашата да ме обеси за това. Разбра ли?

– Разбрах – отвърна изненадано другият.

– Да почваме тогава. – Мурад бей остави ятагана настрани. – Сядай де! Аз си казах името, твой ред е. Как те викат?

Перчемлията седна и подпря глава с ръце.

– Георги. Георги... Бенковски.

– Как попадна в реката?... Бягал ли си от някого? От аскера, дето разори разбунените села? Сам ли беше?... Както ме гледаш, май не. Не се безпокой, няма да искам да си предадеш хората. Сигурно и те са ско-чили с теб в реката, и са се удавили – дотук доплава само ти.

– Защо ме разпитваш? Какво искаш?

– Да разбере защо се бунтувате. Защо не се опитате да си вземете своето без кръв и оръжие.

Лицето на перчемлията се изкриви в гримаса.

– Точно ти ли ме питаш за това? Все едно не знаеш, че страдаме всеки ден от вас? Че не можем да издумаме дума срещу султана? Че който се опита да си пази своето, пада от ятаган? Че вие, турците, ни имате за животни? Че... Бенковски се задави и повърна на пода локва вода.

Мурад бей се направи, че нищо не е станало.

– Че ако си имате собствена държава, ще можете ли да издумате нещо срещу нея и срещу вашия султан? Коя държава оставя нещата явяваш?

– Ние с нашата държава ще сме съгласни, с вашата не сме!

– Че какво повече ще ви даде вашата държава?

– Свобода ще ни даде! Ще сме равни, и всеки ще бъде съден според каквото е сторил!

Мурад бей се усмихна.

– Че кому е отказано да приеме исляма? Направете го, и веднага ставате равни с турците по всичко. Много от вас го сториха, и не се бунят, доволни са. А вие? Сами не щете доброто, пък сте тръгнали да се биете за него. Защо така?

Бенковски настръхна.

– Аз вярата си не давам! И никой християнин няма да я даде! Не я продаваме срещу сребърници!

– Че какво значение има вярата, ефенди, ако децата ти са гладни и голи? Питат ли те от коя вяра си, или искат да ги нахраниш? Какво ще им отговориш – „Ще стоите гладни, защото аз не си сменям вярата, ще живеете като скотове, и всяка измет ще ви тъпче, няма да идете да учите в Стамбул, ще мизерувате докле сте живи.“ Туй ли ще им речеш?

Въстаникът се поукроти. Продължи да пронизва Мурада с поглед, но не отговори.

– А на всичкото отгоре ги пращате на сеч с тая ваша буна! Разбирам – вашият господ така ви повелява, на смърт да отидете, но вярата да не предадете. То и нашият Аллах така е рекъл, ама кой разумен човек ще го стори? Млад си, Бенковски ефенди, затова си горд и буен, така и трябва. Ала иде ти време да погледнеш с очите на разума, а не на сърцето. Не разбираш ли, че друг е начинът да вземете в ръцете си власт и да струвате добро за своя род? Зная, че ти е трудно да приемеш нещата, и не те насилвам. Помисли, и реши сам.

Бенковски наведе глава. Само да не пресоля гювеча, рече си Мурад бей.

– Добре. Не щете да си давате вярата. Искате така да сте равни на нас. Тъй да е, съгласен съм. Но какво направихте с тая буна? Доближихте ли се до равенството?... Сега турци и българи се мразят по-силно от всякога заради избитите. И ще бъдете тъпкани по-жестоко! Разбирам, че намеренията ти са били добри, Бенковски ефенди. Но погледни що стори! Ще има ли скоро мир между хората? Ако беше тръгнал с добро и

молба, щеше пак да направиш хората да са равни. Може би не веднага, но кое хубаво става бързо?

– Мръсна лъжа! Че може ли нещо да се постигне с мир в тая разкапана империя! Кога българите са постигнали нещо, кога са спечелили някакво право? Мурад бей, чувал съм добро за теб, не предполагам, че ще лъжеш!

Очите на бея се окръглиха от учудване.

– Недей така, Бенковски ефенди! Ти си още млад, но аз съм на доста години, изчел съм много стари книжа, и зная какво е било преди! Някога е имало кръвен данък – от всяко семейство неверници по едно мъжко дете за султански еничар. Къде го тоя данък сега? Със сила и буна ли е отменен, или със султански ферман?... Някога са ви обръщали в правата вяра насила, с огън и меч – сега е забранено, пак със султански ферман! Плащали сте преди куп данъци, сега е един повече от тези на правоверните, и той нищо не е. Жените ви не са могли да сложат гердан, мъжете – да се качат на кон, сега правите каквото щете и я се намръщи някой старец турчин, я не. Някога не е можело да се произнесе дума за друга вяра освен правата – сега Гюлханския хатишериф ви дава собствена църква и вяра. Някога сте били роби, всеки е можел да ви убие за развлечение – сега в Хатихумаюна пише черно на бяло, че за почти нищо не могат да ви бутнат. Как да не се е постигнало нищо! Че вие за последните сто – сто и петдесет години извървяхте пътя от последни роби до почти равни на истинския правоверен. Кажете ми, ако не живеехте сега толкова по-свободно отпреди, щяхте ли да можете да се наговорите толкова народ да се буните? Щеше ли изобщо да ви е до това? А?

Бенковски мълчеше.

– Видиш ли? Ако не се бяхте бунили, за двайсетина години щяхте да вземете и останалото.

– Двайсет години, друг път!

– И по-малко, Бенковски ефенди. Знаеш ли кого гласят сега за министър на образованието в Стамбул? Българин. Петко Славейков го викат. Да е министър на образованието и на българите, и на турците – на четири милиона българите и трийсет милиона турците. И да не ми е името Мурад, ако не стане. И за министър на търговията пак българин гласят. И до още две-три години няма да са само те.

– Не вярвам! А и защо да чакаме години, Мурад бей, когато можем да си вземем нещата още сега? Вярно е, не успяхме. Но ще дойде ден да ни помогнат отвън – я Европа, я Русия.

– И да ви помогнат, ще е за да ви заробят те. И вашият Джингиби го беше разбрал. Някоя империя не дава помощ без изгода. И тогава ще трябва хем да пълните гушите на новите си господари, хем пак да мислите за свобода. А пък при нас вече нещата са напред, и ние имаме изгода да ви направим свободни, за да работите като за себе си. Вярвай ми, истина ти думам.

Бенковски се намръщи.

– Те няма да ни заробят. Ще ни помогнат да си направим собствена държава. Оттам нататък каквото и да ни правят, все ще сме по-добре.

– Дали ще ви дадат собствена държава? И така да стане, ще ви сложат за султан техен човек. Само дето ще се кланяш вече пред руснака или европейца.

– Ама нашата държава няма да е царство, ами чиста и свята република. И това го е казал Левски, ние така му викаме. Всички ще решават какво да се прави, и така ще става само доброто! – Бенковски тържествуваше: за пръв път през словесната схватка май беше поставил противника си натясно.

– Какво от това, Бенковски ефенди? И републиките си избират цар на няколко години. Познай кой ще го избере всъщност. – Мурад бей лесно се нагаждаше към речника на събеседника си. – Виждам по очите ти, че не ми вярваш. Питай някой учен човек от вашите.

Бенковски мълчеше.

– А и република да е, какво ще изберете? Вдигнахте бун в няколко села. А колко стояха мирни? На всяко разбунтувало се има по сто немръдна. Не е ли това избор?

– Защото се боят от вас! Ако я нямаше султанската армия, всички да са се вдигнали като един!

– Не си прав, Бенковски ефенди. Излез и разпитай из града кои са били съгласни с буната ви. Никой няма да се побои да ти каже – знаят, че аз за думи не съдя. Двама-трима младоци да са, и това е всичко. Хора буйни и горди, но още млади и непремислили нещата, като теб. Старите, улегналите, мъдрите хора са против буната. Защото знаят, че каквото поискат, ще го имат много скоро и без нея. И така е от Охрид до Силистрия. Ще наложите ли няколко селца волята си на цялото Българско? Каква ще е тая република?

– Но те са заспали! Просто трябва да се пробудят, и ще се вдигнат заедно с нас.

– Нали пращайте вече и тук разни ми ти апостоли да ги будите – мислиш, че не знам ли? Просто хората са умни и не си запалиха чергата.

И сега народа ти там е под ятаган, а тук добрува. Вие ако сте по-шури от добичета, останалите хора не са.

Очите на Бенковски искряха, но той мълчеше.

– Ще ми кажеш, че си готов на всичко за свобода. Добре. Чух ти доводите, и мисля, че по-лесно ще постигнете своето както аз казах, отколкото както вие сте си наумили. Чрез заставането на влиятелни постове и борбата от тях за правата на народа ви, дори може би и за автономия и после за собствена държава. Ако, разбира се, поискате своя държава...

– Съмняваш ли се? – От очите на Бенковски изригнаха пламъци. Май по негов тертип ще да са рисували българския лъв по разните им тайни истории, дето ги преписват нощем шурите глави, рече си беят. – Че ако един народ не иска собствена държава, народ ли е това?!

– Да, Бенковски ефенди. Мъдър народ, който знае, че великата империя ще защитава правата му много по-добре, отколкото някаква си малка държавица. Колко голяма ще бъде държавата ви в сравнение с Османската империя? Ще ви дадат ли някога всички земи, на които живеят българи? Ще бъдете ли заедно, както сега? Такава държава ще е обречена да е нечий васал и да се кланя някому. А ако сте част от империята на султана, ще сте горди жители на велика страна. Повярвай ми, наистина ти желая доброто.

Сега изборът е твой, Бенковски ефенди. В твои ръце е кантарът, и сам ще решиш коя паница е по-тежката. В едната е приемането на нещата каквито са. Борбата за влияние вътре в империята, за възможността да правите добро за своя род, да се борите за неговите права и за всичко, което поискате. С една дума – борбата за своето, но без кръв.

В другата са бунтовете. Избиването между българи и турци, вечната омраза между тях, която пречи да получите правата, за които се борите. Или ако не с нас – с тези, които ще дойдат след нас. Непрекъснатото разрушаване на постигнатото, и започване отново.

Избирай сам, без да те насилва никой. Аз ще те пусна свободен, каквото и да избереш.

Бенковски подпря чело на юмруците си и се замисли. Беят прикри усмивката в брадата си и посегна към чибука. Допуши го, натъпка го отново с ароматен тютюн, изпуши и него. Вече посягаше пак към кесията с тютюна, когато въстаникът вдигна глава.

– Не ти вярвам, Мурад бей. Може и наистина да мислиш така, но прав ли си? Надали ще изберат някога българин за министър в Стамбул.

– До две години ще са поне трима, Бенковски ефенди. Ще си жив,

ще видиш.

– Надали ще съм жив. Нека други стават министри. Моят път е въстанието. Пуснеш ли ме жив оттук, ще го вдигна в собствения ти град. Така че по-добре ми вземи главата веднага. Клел съм се за свобода или смърт – ще си спазва клетвата!

Машаллах и пак машаллах, рече си Мурад бей. Честен ли е, прекалено горд ли – не знам, но е огън и пламък. Сега разбирам защо заради шепя селца пратиха армия.

След това стана и закачи ятагана на стената.

– Не ми трябва главата ти, Бенковски ефенди. Върви и вдигай въстание... Не ме гледай така, а върви! Ще наредя на стражата да те пусне свободно, и да не те закача из града, каквото и да правиш. Но ще искам от тебе нещо. Като си събереш армията, погледни я какви хора е. И ела ми кажи ще направят ли тези хора твоята свобода и равенство, или ако победите, ще забият най-първо на теб нож в гърба – да не им пречиш да тъпчат другите. Няма да те спра да се върнеш при тях после. Става ли?

Бенковски продължаваше да гледа невярващо.

– Бимбаши! – провикна се Мурад през прозореца.

– Тук съм, беим! – чу се глас отвън.

– Уговорихме се с бунтовника. Пусни го да излезе, и кажи на хората си да не го закачат, каквото и да прави. Трябва му малко време, за да се успокои и да му просветне пред очите.

– Викал си ме, Мурад бей. Какво става, уплаши ли се вече?

– Сядай, Бенковски ефенди. Осман, донеси две кайвета. Двойно преварени... Как върви буната? Много ли армия събра?

– Не ми се смей, Мурад бей. Няма да мирясам. Ще видиш, когато се вдигнем!

– То немирясването хубаво, ама вдигането ще го бъде ли? Ще доживее ли да събереш хора?... Рачо от Долната махала – хубаво, ама той сутринта от леглото е в кръчмата. Голям бунтовник ще е... А Гьоре Бъчвата? Или Кючук Стоян?

– Кючук Стоян не е пияница. И също не обича властта ви.

– Един точно определен бей не обича – мен. Казал ли ти е защо?

– Да. Осъдил си го несправедливо, допреди година е бил в зандана.

– Дали е несправедливо питай Биляна, на Радко ковача дъщерята. Дето Стоян я насили, и тя после пометна. Вместо да ми е благодарен, че го вкарах в зандана, да не го убие Радко... Пази се от тоя човек. Мисли си, че света е заради него, и че само той е истински, а пък другите хора

са сенки, бостански плашила за правене с тях каквото щеш.

– И кои още съм събрал? – смени темата на разговора Бенковски. – Колко твои хора ме следят?

– Николко. Просто знам кой в града ще е с теб. Тези тримата, и един-двама от по-младите момчета. Май не си говорил още с тях – хубаво, върви ги хвърляй на сеч, щом не ти е жал. Още мома не са целунали... И може би и даскала по география, той е учил в Русията, може и да можеш да го уговориш. Другите няма да тръгнат с теб.

– Сигурен ли си?

Беят стана и залости вратата. След това измъкна от елека си лист жълта хартия и му я подаде. На нея с разкривени букви пишеше:

„Уважаемий наш бей, Мурад, да се тачи името ти и да пребъде добруването ти!

Днеска при мен мина някакъв мъж, представи се като Георги Бенковски. Млад, среден на ръст, пъстроок. Уговаряше ме да подкрепям буна срещу негово величество султана, дано нямат край дните му и щастието му. Заплаши ме, че не дам ли сто жълтици за оръжие и храна, лошо ми се пише, а дам ли ги, като се освободи България, ще се помага за търговията ми с гайтани. И понеже ме беше страх да не ми стори нещо, обещах му ги. Ала вместо да му ги дам, ти пиша – опасен е този човек за султана и империята, прати да го хванат и го вкарай в зандана. Моята търговия с гайтани ще върви по-добре в голяма и велика империя като Османската, а не в малка, па и свободна България.

Верен поданик твой и на султана,
хаджи Иванчо Карагъзоолу“

– Стой спокойно, Бенковски ефенди! – срязва тишината като нож гласът на бея. Беше застанал до прозореца. – Тръгнеш ли да убиваш, няма да те пусна от двора!

– Предател! – изхърка Бенковски. Скочи към вратата, след това казаното стигна до него. Извърна се и впи поглед в Мурад бей.

– Не ме гледай като аслан, а се успокой. И кажи едно сполай, че тоя донос стигна точно до мен. Иначе сега щеше да си в зандана.

– Тоя жив няма да остане! Рано или късно!

– Защо?

– Защото е предател!

– Откъм твоя край на хартията – да. Откъм неговия е човек, който

си пази децата и богатството от престъпник. Не го ли разбереш, няма да можеш да го убедиш – а той няма да ти даде пари, ако не те разбира. Другото е изнудване, или пладнешки обир. В името на свободата, справедливостта и равенството...

Бенковски омекна.

– И какво сега? Ще ме осъдиш за обир?

– Нищо не си му взел още, така че няма да те осъдя. Но си помисли – ще направиш ли чистата и свята република с обири? А?

Бенковски мълчеше.

– Пари ли ти трябват? Добре, вземи му ги – но не насила. Убеди го!

– Тоя ция? Този... Леке!

– Леке, ама с пари. Не щеш да говориш с него повече? Намери тогава друг. Или си пробвал, и другите са ти отказвали направо? И затова си стигнал до заплаха – бил е последният богат българин в града?... И сега пари отникъде. Ех, Бенковски ефенди! Аз ли да издържам буната ти?... Имам тук петдесет жълтици, спастрени за черни дни. Ето, вземи ги.

– Дръж си ги! Още не съм стигнал дотам да искам от теб подаяния, за да те свалям! И не ми се подигравай!

Мурад бей съдържа усмивката си.

– Не си виновен ти, Бенковски ефенди. Такива са хората, дето ще им даваш свобода... Добре тогава, ще ти намеря нещо, дето можеш да приемеш. Днес минава оттук едно момче от Бяла черква, Кириак Стефчов го викат, разбира и от политика, и от търговия, и е богат. Ще мине следобеда при мен, ще го задържа докъм вечерта. Ела тогава, ще ви оставя да си поговорите. Няма да ти е лесно, но убедиш ли го, ще имаш злато да въоръжиш цяла армия.

И да я наемеш, добави наум баят.

Бенковски измърмори нещо и излезе. Мурад бей поклати глава, взе доноса и пъкна края му в гърненцето на чибук. Изчака, докато огънят почти докосне пръстите му, и запрати гнусливо догарящото парченце хартия през прозореца.

– Сядай, Бенковски ефенди... Боли ли те раната?

– Нищо, ще мине – намръщи се Бенковски. – Сега вече имаш за какво да ме вкараш в зандана. Защо ме викаш чак след три дни?

Мурад бей се усмихна.

– В зандана се вкарва, когато ти нападнеш с оръжие друг. А Фикри онбашият твърди, че Кючук Стоян е нападнал теб... Как точно се скарахте?

– Я ми кажи, Мурад бей, Радко ковачът издал ли ме е?

– И с него ли си говорил? – присви вежди баят. – Не знаех. Но не вярвам да е тръгнал с теб.

– И аз не повярвах да ме е предал. – пое си въздух Бенковски. – Нищо че наистина ми отказа тогава. Боеше се за дъщеря си.

– Правилно ли се сещам, че Кючук Стоян го е наклеветил пред тебе?... Ти не си му повярвал, и той се е сетил, че знаеш истината за него. И че като си разбрал какъв е, пътят му да стане голям човек е затворен...

– И останалото онбашият ти го е разправил. Откъде го е видял?

– През прозореца на кръчмата. Кючук Стоян те попитал нещо, ти си навел да ровиш в торбата си, и той те издебнал и те ръгнал в гърба.

– И това ли е видял?

– И не само това. Каза, че си сигурно сам шейтанът, че човек от майка раждан, и току-що наръган в гърба, не може за едно мигване на окоето да вземе ножа на изверг като Кючук Стоян и да му среже гърлото като на пиле. А Фикри е видял бая нещо, и окоето не го лъже. И аз даже се чудя.

– Не знам. Като че ли някой друг го стори заради мен... Помня ясно само, че онбашият влезе и ме завари с ножа в ръката, над трупа...

Мурад се усмихна.

– Фикри каза също, че не би посмял да ти излезе насреща, ако ще да е с пушка, а ти с голи ръце. Друг път не съм го виждал така да се бои от някого, а неведнъж е водил потери след убийци. Смей се... Бунт може и да не вдигнеш, ама виждам от прозореца, че аскерите гледаха да не са ти на пътя, като идваше.

– Ще ме съдиш ли?

– Ако съдя такива като теб, градът ще потъне в насилвачи.

– Тогава защо ме викна?

Мурад бей взе от масата нещо, увито в парцал, и му го подаде. Бенковски го разви, и на лъчите на слънцето проблесна острието на нож.

– Стояновия? Не... И е чудо. Като бръснач.

– Нащърбен ли е някъде?

– Не, защо?

Баят се наведе и измъкна под масата голяма пръстена паница. Беше пълна с парчета от големи цигански пирони, насечени сякаш със староремска бойна секира.

– Преди един сахат Радко ковача ми го показва какво може... Арманган ти е, от Радко. Нож като за теб.

Бенковски уви ножа в парцала и го прибра в пояса си.

– Благодаря. Само затова ли ме викна? Или за още нещо?

– Като гледам, май и даскала по география ти е отказал? Не го виждам да се занимава с друго освен с школото.

– Врели-некипели – преля горчилката на Бенковски. – Колко милиона сме били ние, па колко Турция, какво оръжие, каква огнева мощ, па политически ситуации, па Бисмарк и Франция, и Елзас и Лотарингия... Какво общо имаха те пък с нас, не можах да разбера.

– А иначе е много запален по свободата на България, нали? Само дето чака някой да дойде да я донесе на тепсия. Не вярва, че можете и сами... А дали е нужно, не се и замисля. А?

Бенковски мълчеше.

– А ти замисляш ли се, Бенковски ефенди?

– Казал съм вече какво мисля.

– А условието ми помниш ли? Като събереш армията си, да дойдеш и да ми кажеш що за хора са. И ще построите ли с тях чистата и свята република. Ако не можеш да намериш повече хора, казвай.

Последва дълго мълчание. Накрая Мурад бей се смили:

– Няма да можеш, Бенковски ефенди. Нито с Гьоре Бъчвата, нито с Кючук Стояна, нито с други като тях. Със Станковото момче може и да можеш, ама то още е на седемнайсет, няма да успее да се опази от ножовете на Кючук Стояновци. А и да порасне, пак няма да може – трябва да стане като тях. Нито пък ти ще можеш да стоиш ден и нощ до него, да го пазиш... Прав ли съм?

Бенковски продължи да мълчи.

– Мислиш, че и другите са като теб, Бенковски ефенди, но не е вярно. Видял ли си един друг такъв, дето да живее и диша за свободата, и да е готов на парчета да го режат за нея? Да вярва така, че нищо да не може да го отклони, като теб? И като ходи по улицата с голи ръце, султанският аскер да бяга да се крие от него? Единствен си. На всички други интереса е да добруват както са си сега. Не ти ли го обясни Кириак Стефчовия за четирите сахатя, докато си хортувахте?

Бенковски наведе глава.

– Виждам, че ти го е обяснил, и че си го разбрал. Сега разбери нещо от мен. Опитваш се да насилиш другите да приемат твоето, защото мислиш, че то е по-добро за тях. Но те искат друго, свое – и ще са щастливи с него. Твоето няма да разберат. И да намериш начин да им го дадеш, ще те ругаят и проклинат за него.

Мислиш, че българите са като теб – но те са като Кириака Стефчов,

като хаджи Иванчо Карагъзоолу, като даскала по география и като Радко ковача. Различни иначе, но в едно еднакви – искат да са добре, а не да са свободни, и да получават даром. И бръкнеш ли в интереса им, те предават без колебание – и охотно ще се убеждават сами себе си, че и един друг, че са прави. Че са нямали как иначе, и че така е трябвало.

Това са хората, за чиято свобода се бориш. Не е ли време да приемеш, че не са като теб? И че ако искаш да са щастливи, трябва да им дадеш каквото те искат, а не каквото ти искаш?

Време ти е пак да избираш. Не между идеали на книга, а в живота. Между това да помагаш за доброто на хората си, каквото те го искат – и това да направиш каквото можеш, с каквито хора имаш, каквото реално ще се получи. Решавай сам какво ще е то – и избирай.

Много чибуци изпуши Мурад. Навън притъмня напълно. Беят стана, запали свещта на масата и отново седна търпеливо. По едно време Бенковски вдигна глава и погледна Мурада право в очите.

– Избрах.

– Думай.

– Оставам на своето.

Мурад се опули.

– Не го вярвам, Бенковски ефенди! Не искаш ли доброто на хората си?

– Искам го. Докато с теб говорим, моите хора страдат. По законите пише всичко, но как е в живота? Съдят си ги като роби.

– Не си прав! – едва се съдържа Мурад. – Някога някого да съм отсъдил несправедливо? Теб например? Или който и да е друг?

– Хе-хе – ухили се Бенковски, и Мурад изтръпна. В тая усмивка нямаше и капка веселие или радост. – Бил съм единствен, казваш. А като тебе колко са, Мурад бей – да съдят справедливо и без да гледат кой какъв е? Аз не съм срещал друг като мен, прав си. А ти друг като тебе срещал ли си, за сигурно три пъти повече години?

Беят се умълча за миг. После тръсна глава:

– И да не съм, Бенковски ефенди, това нищо не променя. Твоите хора мислят както ти казах. Предпочитат мира, спокойствието, лесното, келепира – дори ако ще ги унижават. И утре ще са още по-такива – ще уважават тарикатите, а свестните ще считат за луди. И да им дадеш свободата даром, официално ще те почитат, а на маса ще говорят как си бил всъщност просто разбойник, ама уцелил келепира да си остави името. И ще го повтарят, за да не ги е срам от себе си. Така ще мисли

народът ти утре!... Прощавай, че ти го казвам – лоши думи са. Ала ако не са верни, стани и ме заплуй!

Бенковски отново размисля дълго. Но когато проговори, в очите му отново гореше старият огън.

– Верни са, Мурад бей. Може и наистина народът ми така да мисли утре. Но аз живея днес, и се боря днес. Не ме е грижа за какъв ще ме мислят правнуците, и дали ще ги е срам от себе си. Искам да не ме е срам мен, сега. Нека за утре мислят които ще живеят утре.

– Не ми се сърди, че ти го казвам, Бенковски ефенди – ала съм по-мъдър от теб. Потомците ти няма да се радват на свободата ти. Станат ли те свободни, и остане ли велика Империята, утре ще завиждат на нас, турците, и ще те проклинат за погубения келепир и благ живот. Такива като теб повече няма да има.

– Мъдър си, Мурад бей – ала нещо не си разбрал. Плюем ли по свестните, значи ни е срам от себе си. А докато можем да ни е срам от себе си, ще има и такива като мен. И останалите ще ни смятат за разбойници и престъпници, и ще ни ругаят, за да заглушат срама си – но винаги ще ни има... Време е да тръгвам. Сполай ти за справедливостта.

Мурад бей се надигна и го задържа за ръкава.

– Една последна дума, Бенковски ефенди! Сядай малко.

Бенковски въздъхна и седна отново на столчето.

– Представи си как след сто или хиляда години внуците ни ще се учат на това кое е по-ценно – Бейт разтвори ръце усмихнато. – И нищо чудно да го учат заедно, едни до други – българи и турци. Не вярвам да им го набиват в главите насила, туй всеки трябва да разбере сам. Може би ще ги оставят да го разберат в спор, като ние двамата. Или път спорът да е препитването им – научили ли са си урока.

– И какво?

Мурад бей дръпна от чибука и пусна колелце дим над масата, към свещта. То заплува към нея, но спря малко преди да я достигне.

– Ами представи си, да кажем, че им поръчат да играят като артисти в театро. Примерно нашия спор да разиграват, за да видят кой е по-прав в него. Един да бъде бунтовникът, друг – бейт. Или пък даскалът им да играе с тях, и той да вземе едната от ролите, и така да ги препитва. Може даже да им дадат дрехи като нашите да облекат, че да забравят за мъничко кои са, и да се чувстват, все едно са наистина ние двамата, и е сега... И още може да им дадат – бунтовникът да е по юнак от всеки друг, а бейт – мъдрец, да се види юнащината ли е по-мъдра, или мъдростта по-юначна. А?

Колелцето дим продължаваше да виси над масата, на педа от свещта, без да се разсейва или стапя. Бенковски го гледаше като омагьосан, и в погледа му бавно изплуваше нещо странно.

– Как мислиш, Бенковски ефенди, какъв ли ще е изходът от спора им? Или, ако е изпит, кой ли ще да е правият отговор? След толкова време хората ти или ще са се освободили, или ще са се примирили. И така, и инак свобода няма да им трябва. Има ли как тогава твоят път да е верният тогава? А пък уж всички за децата си живеем. – Бял се усмихна и също се загледа в колелцето.

Бенковски се сепна. Странното в очите му изчезна, и отново просветна пламъкът:

– Може и така да е, Мурад бей. Може тогава мирът и задружието да струват много повече от свободата – особено ако народът ми е свободен вече. А може би тогава ще да се обясняват и теглят тези неща със сметки примерно, или по друг някакъв учен начин. – Той се усмихна дяволито.

Колелцето дим бавно потегли към свещта и очертанятия му се заразмиваха леко.

– Казваш, че ще е грешно тогава да се дават отговори, дето са верни сега – продължи Бенковски. – Нали, Мурад бей?

Бял мълчеше. Лицето му беше напълно безизразно.

– Значи пък сега е грешно да се дават отговори, дето ще са верни тогава. Значи всяко време има своите отговори. Така ли е?

Последва кратко мълчание. Накрая Мурад бей попита:

– Е, и?

– Ами ако ще има тогава изпити, както ти ги казваш, и учителите ще искат верните за тогава отговори, нека не карат децата да се обличат като нас и да се правят, че сме ние, и че е сега. Нека го правят, ако искат верният за сега отговор – а той е моят... Времето ми тук свърши. Прощавай.

Единият край на колелцето дим се разкъса, пламъкът на свещта го всмулна и то се изгуби без следа.

Мурад бей наведе глава. Когато отново я вдигна, Бенковски беше изчезнал – без нито звук, без да скръцне вратата, сякаш се беше разтопил в мрака. Сякаш никога не го беше имало.

Бял се пресегна и угаси свещта.

КРАЙ

© 2001 Григор Гачев

Източник: gatchev.info

Свалено от „Моята библиотека“ [<http://purl.org/NET/mylib/text/316>]